

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

BERNARDAS KLERVIETIS: MISTIKO ŽVILGSNIS Į PASAULĮ

Bernard of Clairvaux: Mystical Picture of the World

SUMMARY

In the article the concept of exclusive mysticism, uniting theoretical and practical peculiarities of its expression, by Bernard of Clairvaux is analyzed. Faith and contemplation is the main supernatural abilities of a mystic, by means of which man's intellectual activity apprehends reality and its own Creator. Mysticism is monastic asceticism supported by intellectual abilities and divine grace. It reflects the links of theoretical moral harmony and metaphysical pulchritude. During them, the indestructible internal beauty and sensation of affinity to deity comes into being. The sensation of mystical reality is incompatible with mundane delights and carnal pleasures. Bernard saw the new moral behavior of Christendom in the union of the ideals of knightly and monastic life. He elaborated the knightly *Code of Honor* and the program of knightly virtues as instruction for the protection of Christianity and struggle for goodness and truth. The idea of knighthood is presented as Christ's suffering for faith. Bernard saw the way to personal salvation and sainthood in the fight against the earthly enemies of Christianity and thoughts, propagated by heretics. Relaying on the authority of the Church he severely criticized dialecticians, who tried to overshadow his exclusive mysticism by rationalizing theology.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama Bernardo Klerviečio ekskliuzyvinio misticizmo koncepcija, vienijanti teorinius ir praktinius jos raiškos ypatumus. Tikėjimas ir kontempliacija yra mistiko pagrindiniai atgamtiniai gebėjimai, kurių dėka žmogaus intelektinė veikla suvokia tikrovę ir savo Kūrėją. Misticizmas – vienuoliška askezė, paremta intelektualiais gebėjimais ir Dievo malone, atspindi teorines moralinės darnos bei metafizinio grožio sąsajas. Jų metu atsiranda nenykstantis vidinis grožis ir bendrumo su dieviškumu pojūtis. Praktiniu aspektu mistinės realybės pajauta yra nesuderinama su žemiškais malonumais ir kūniš-

RAKTAŽODŽIAI: Bernardas Klervietis, ekskliuzyvinė mistika, vienuolystė, Kristaus kariauna, dialektika.

KEY WORDS: Bernard of Clairvaux, exclusive mysticism, monastic, Christ's soldiery, dialectics.

kais džiaugsmis. Naują krikščioniško pasaulio moralinę elgseną Bernardas Klervietis regi vienydamas riterio ir vienuolio gyvenimo idealus. Jis pateikė riterystės *Garbės Kodekso* ir riteriškų dorybių programą, kuria siekiama ginti krikščionybę bei kovoti už gėrį ir tiesą. Riterystės idėja pateikiama kaip Kristaus kančia už tikėjimą. Kelias į asmeninį šventumą ir išganymą Bernardui Klerviečiui buvo kova su žemiškais krikščionybės priešais ir eretikų skleidžiamomis mintimis. Naudodamasis Bažnyčios autoritetu, jis griežtai kritikavo dialektikus, kurie racionalizavo teologiją, nustelbdami ekskliuzyvinę mistiką.

ĮVADAS

XII a. mistikos atgimimas buvo siejamas su Bernardo Klerviečio vardu. Pasisakydamas prieš teologus dialektikus Bernardas Klervietis jungė mistinę teoriją su praktika ir naujai traktavo misticismo koncepciją. Šioje koncepcijoje buvo siekiama atriboti protą nuo dieviškosios misterijos. Toks apreiškimo tiesų pažinimas buvo priešingas teologo Anzelmo Kenterberiečio dialektiniam metodui *tikėjimu siekti supratimo*, kuris akcentavo proto ir tikėjimo vienovę. Tokį požiūrį Bernardas Klervietis grindė tuo, kad žmogus kontempliacijos būsenoje peržengia proto ribas ir išplečia gebėjimus pranokti save ir atsiduoti Dievo valiai. Kritikuodamas dialektikus už scholastinės teologijos racionalizavimą, Bernardas Klervietis, kaip ekskliuzyvinio misticismo pradininkas, siekė savo naują teoriją ne tik priešpriešinti scholastikai, bet ir šią pakeisti. Jo nuomone, pasikliauti racionali protu yra beprasmiška, nes vien psichinių žmogaus galių pažinimui nepakanka. Šias galias turin-

ti sustiprinti Dievo malonė, kuri pelno ma nuolankumu ir meile. Tikėjimas ir kontempliacija yra antgamtiniai gebėjimai, kurių dėka žmogus skatinamas suvokti galutinę tikrovę kaip geidžiamąją tikslą. Bernardo Klerviečio sukurta Kristaus mistika, pasak Juozo Ereto, „pasidarė Vakarų pasaulio dievobaimingumo fundamentu Katalikų Bažnyčioje“¹. Bernardo Klerviečio ekskliuzyvinė mistika apnuogino žmogaus jausmus, stipri emocinė išbrova buvo siejama su tuo, jog „Kristui ir šventiesiems buvo priimestos visos tos spalvos ir formos, kurias fantazija sėmėsi žemiškame gyvenime“². Dieviškasis ryšys su žmogumi įgauna naują formą: tai ne vien asmens susitikimas su Dievu, bet ir pasilikimas Jame. Pasak Juano Martino Velascoso, „tobuliausiai pranašiškoje maldoje išgyvenamas absoliutaus pasitikėjimo santykis kaip kito absoliuto – Dievo – priėmimas“³. Tokia dvasinė nuostata labiausiai išreiškia ekskliuzyvinę mistinę žmogaus laikyseną ir veikseną.

VIENUOLIO KELIAS Į MISTICIZMĄ

Bernardas Klervietis, garsus pamokslininkas – *doctor mellifluus* (lot. saldžialkalbis), gimė 1090 m. Fontaine, netoli Dijono miesto, kilmingoje burgundų šei-

moje. 1113 m. jis kartu su 30-čia Burgundijos kilmingų jaunuolių įstojo į Cîteaux cistersų vienuolyną, esantį netoli Dijono. Vienuolyno gyvenimo ir liturgijos pa-

prastumas bei tyrumas brėžė vienuoliško gyvenimo naują kryptį, kuri „harmoringame maldos ir rankų darbo ritme turėjo gilėti kontempliacijos dvasia“⁴. Cistersų regula nepripažino bažnyčiose perkrautų puošybinių elementų, atmetė auksą, sidabrą, šilką, vitražus, paveikslus, skulptūras, nes tai trukdo tikintiesiems susikaupti maldai. Cistersai nenorėjo gyventi nei iš rinkliavų ar gautų pajamų iš parapijos, nei kam nors patys duoklę mokėti. Skurdus vienuolyno gyvenimas, sunkus fizinis darbas cistersams buvo ne tik atgaila, bet ir būtinybė išlikti savarankiškiems. Cistersų ordinas, sudarytas iš autonomiškų bei lygiateisių abatijų, buvo tiesiogiai pavaldus popiežiui ir jo privilegijomis turėjo suteiktą egzempciją (nepavaldumas vyskupo jurisdikcijai) nuo vietinės bažnytinės hierarchijos ir pasaulietinės valdžios. Abatija, kurioje gyveno apie du šimtus vienuolių, turėjo savivaldą, kuriai vadovavo renkamas abatas. Pagal ordino nuostatus, vienuolyno abatu tapdavo jį įkūręs vienuolis. Ordino gyvenimą kontroliavo Generalinė kapitula.

1115 m. Cîteaux vienuolyno abatas Steponas Hardingas Bernardą Klervietį su kitais vienuoliais delegavo į Langes vyskupiją steigti dukterinio vienuolyno. Naujai įkurto cistersų vienuolyno abatu Châlon vyskupas Vilhelmas Šampietis pašventino Bernardą Klervietį. Vadovaudamasis Cistersų ordino programa, Bernardas Klervietis vienuolynui sukūrė ir

įvedė griežtą regulą, paremtą askeze ir fiziniu darbu. 1119 m. abatas Steponas Hardingas sušaukė cistersų ordino Generalinę kapitulą, kurioje Bernardas Klervietis pristatė *Clairvaux* vienuolyno regulą, akcentuodamas, kad gyvenimas pagal ją yra pats tikriausias kelias į išganymą. Generalinė kapitula regulai pritarė, ir tu pačių metų pabaigoje popiežius Kalixtas II bule ją patvirtino.

Ūkinėje veikloje vienuolyno regula skatino naujas technologijas plėtojant gyvulininkystę, sodininkystę ir kalnakasybą. *Clairvaux* vienuolyno veikla kėlė pavydą konkuruojantiems Kliuni vienuoliams. Jie nepritarė naujosioms cistersų ordino taisyklėms, kurios kiekvienam ordino vienuolynui suteikė dideles autonomines galias ir draudė vienuoliams kunigauti, be to, sąmoningai protestavo prieš naujas vienuoliškos veiklos kryptis ir jas kritikavo. Toks Kliuni vienuolių elgesys didino įtampą tarp vienuolynų ir įnešė sumaištį krikščionių bendruomenėje už vienuolyno sienų. Cistersų šv. Teodoro vienuolyno abatas Vilhelmas, norėdamas sustiprinti vykdomą reformą ir apsiginti nuo kliuniečių išpuolių, 1125 m. kreipėsi į savo draugą Bernardą Klervietį, kaip į talentingą literatą. Abatas Vilhelmas paprašė Bernardo Klerviečio atskleisti turtais pertekusio Kliuni vienuolyno gyvenimo būdą bei vienuolių aplaidumą. Atsiliepdamas į šį prašymą, Bernardas Klervietis parašė dviejų dalių kontroversišką traktatą *Apologija*⁵.

APOLOGIJA – LAIKINUMO MAIŠTAS PRIEŠ AMŽINYBĘ

Traktate *Apologija*, remdamasis cistersų vienuolynų tarpusavio bendradarbia-

vimo taisyklėmis *Summa Chartae charitatis*, kurios teigė, kad vienuolynų auton-

mija netrukdo „sudaryti vieną formuotę, idant būtų garantuotas tam tikras vienodumas ir galimybė vykdyti reformą“⁶. Jis paneigė oponentų priekaištus ir kaltinimus dėl naujosios regulos, priešpriešino asketišką cistersų gyvenimą, jų vienuolynų ir bažnyčių paprastumą prabangiam Kliuni liturginio gyvenimo stiliui. Retoriškai tvirtindamas, kad iš esmės pritaria Kliuni vienuolyno veiklai, Bernardas Klervietis traktate atskleidė šio vienuolyno veiklos trūkumus bei ydas. Penktame traktato skyriuje, pavadintame *Griežtas raštiškas kreipimasis į kito ordino pavydžius ir nedraugiškus vienuolius*⁷, jis pasirėmė Naujojo Testamento citata iš laiško korintiečiams „neteiskite ko nors prieš laiką, iki ateis Viešpats, kuris nušvies, kas tamsoje paslėpta, ir atskleis širdžių sumanymus. Tuomet kiekvienam teks pagyrimas iš Dievo“ (1 Kor 4, 5), teigdamas, kad tie, kurie nepaiso šių žodžių ir nori įvesti savo regulą, nepaklūsta Dievo įstatymui. Pasak Bernardo Klerviečio, nors Kliuni vienuoliai ir gyvena tvarkingai, tačiau jie puikuojasi savo šventumu ir teisumu, manydami, kad tik jie vieni gyvena pagal teisingą regulą, o visi kiti laikosi klaidingų regulų⁸. Dešimtame – dvyliktame traktato skyriuose atsiskleidžia retoriko erudito, siekiančio didaktinių tikslų, žaidimas, aprašant prabangius Kliuni vienuolių abitus, gerą maistą, pernelyg didelius, perkrautus skulptūromis, vitražais bei freskomis, bažnyčių ir vienuolynų pastatus, pompastiškas liturgines apeigas: „Nekalbėsiu apie neišmatuojamą maldos namų aukštį, besaikį ilgį, tuščią erdvę, prabangų puošnumą, keistus paveikslus, kurie į save nukreipdami besimeldžiančiųjų žvilgsnį

drumsčia nuotaiką, o man tam tikra prasme primena senovinį žydų ritualą.“⁹ Reikšdamas panieką auksui, brangakmenims, brangioms medžiagoms, Bernardas Klervietis pripažino tik medinius krucifiksus, drobinius arba medvilninius bažnytinius rūbus, geležines žvakides ir smilkytuvus. Praktiškumo dėlei Šv. Mišių metu jis leisdavo naudoti sidabrinės arba pasidabruotas taures. Menas, kaip teigia E. Panofsky, Bernardo Klerviečio manymu, atstovavo blogiui, kuris išreiškė „nerimstantį laikinumo maištą prieš amžinybę, žmogaus proto – prieš tikėjimą, pojūčių – prieš dvasią“¹⁰. Visa tai tampa savotišku perspėjimu dėl prabangaus vienuoliško gyvenimo, kurį Klervo abatas prilygina pranašo Ezekielio žodžiams: „jei išpėsi nedorėlį, o jis negrįš iš savo nedorumo ir savo nedoro kelio, – dėl savo paties kaltės jis mirs, o tu būsi išgelbėjęs savo gyvastį. [...] jei tu išpėji jį, teisujį, kad teisisis nenusidėtų, ir jis nenusideda, – jis tikrai gyvens, nes jis priėmė išpėjimą, o tu būsi išgelbėjęs savo gyvastį.“ (Ez 3, 18, 21)

Būdamas retorikos virtuožas, Bernardas Klervietis *Apologijoje* neigiamai pavaizdavęs Kliuni bažnyčios stilių ir romaninių skulptūrų atvaizdus, U. Eco požiūriu, pateikė pavyzdinį kritinio aprašymo modelį: „Vaizduodamas savo peikiamus daiktus, jis reiškia panieką, tačiau – tikras paradoksas – tuos daiktus, kurių nebenori akyse regėti, šis žmogus analizuoja itin meistriškai.“¹¹ Ši laikysena būdinga visiems to laikotarpio mistikams, kurie intuityvioje kontempliacijoje, savito išgyvenimo metu, saugodamiesi išorinio grožio, siela materijoje atpažįsta savo vidinę harmoniją.

Tuo momentu dėl euforijos protas išvysta nuostabų pasaulio ir jo formų reginį. Tokią viziją rigoristinės polemikos įkarštyje *Apologijoje* puikiai aprašė Bernardas Klervietis: „vienuolynuose, kur broliai kartu skaito, kam reikia tų juokingų pabaisų ... Čia regi keturkojį su gyvatės uodega, o ten – žuvį su keturkojo galva. Ten žvėris – iš priekio arklys, iš užpakalio ožys, čia kažkoks raguotis su arklio pasturgaliu. Žodžiu, ten tokia nuostabi keisčiausių formų įvairovė, kad daug mieliau skaityti marmurus nei knygas ir visą dieną praleisti vien tik tuo žavintis nei apie Dievo įstatymą mąstant.“¹² Apibūdinamas vienuolio, vardan Kristaus atsižadėjusio žemiškojo grožio psichologinę būseną, išryškinamas jo sielos, besimėgaujanti su-

tramdytų jausmų rirtimi, pakilumą, Bernardas Klervietis patvirtina moralinės darnos ir metafizinio grožio sąsajas, per kurias atsiranda nenykstantis vidinis grožis ir bendrumo su dieviškumu pojūtis. Norėdamas išaukštinti mistinę realybės pajautą, kuri nesuderinama su žemiškais malonumais, Klervo abatas *Apologijoje*, turėdamas galvoje Kliuni vienuolius, visa tai, kas jiems teikia kūniškų džiaugsmų, pavadina mėšlu¹³. Kliuni abatas Petras Garbingasis, suprasdamas vienuolių, atsiskyrusių nuo pasaulio, psichologines problemas, palankiai priėmė tokias Bernardo Klerviečio mintis, ir Kliuni vienuolynas pradėjo pamažu vykdyti reformas, perimdamas ir plėsdamas *Clairvaux* vienuolyno patirtį.

PAGYRIMAS NAUJAJAI RITERIJAI – KRISTAUS KARIAUNOS PAŠLOVINIMAS

Tenka pabrėžti, kad Bernardui Klerviečiui rūpėjo ne tik cisterų vienuolynų reforma, bet ir pasaulietinės dvasininkijos teologinis išprusimas, jos nepriekaištingas asmeninis gyvenimas bei tikinčiųjų dvasiniai reikalai, todėl buvo nepakantus erezijoms, siekė, kad „vienuoliai taptų šventesni ir dvasingesni, o visa Bažnyčia būtų atnaujinta religiniu pagrindu.“¹⁴ Tuo tikslu jis bendravo su popiežiais, imperatoriais ir kunigaikščiais, tikėdamasis jų patarimų ir pagalbos. Kaip didis savo amžiaus pamokslininkas ir įtakingas oratorius, Bernardas Klervietis mintis reiškė dažnai gana kritiškai, ambicingai ir kategoriškai, todėl susilaukdavo priekaištų ir išgydavo priešų. Toks atvejis aprašomas Trua Su-

sirinkimo kronikoje. 1128 m. Popiežius Honorijus II sušaukė Trua Susirinkimą, kuriame buvo pašalintas vienas vyskupų. Kardinolai bei vyskupai apkaltino Susirinkimo sekretorių Bernardą Klervietį intrigomis, tvirtindami, kad vienuoliui nedera kištis į Šv. Sosto reikalus. Nepaisant to, Tamplierių ordino magistro prašymu, Susirinkimas pavedė Bernardui Klerviečiui sukurti nuostatus šiam riterių ordinui. Trua Susirinkimas tapo lemtingu posūkiu Tamplierių ordino raidoje, kuriai didelės įtakos turėjo Bernardas Klervietis.

1129 m., naudodamasis epistolinio žanro retorika ir taisyklėmis, Bernardas Klervietis paskelbė ordino nuostatus kaip dvilypį ir koreliatyvų nedidelį trak-

tatą, kuri sudaro prologas ir trylika skyrių. Traktatas skiriamas ne tik riterių bendruomenei, bet ir įvairių tautų tikintiesiems su Kristaus kariaunos šloviniu ir kvietimu stoti į Tamplierių ordiną. Jau pats kūrinio pavadinimas *Pagyrimas naujajai riterijai (De Laude Novae Militiae)* byloja apie autoriaus intenciją nušviesti naują krikščioniškojo pasaulio moralinę elgseną.

Traktato prologas neverbaliniu būdu atskleidžia teksto kūrimo sumanymą ir patį procesą. Laikantis retorikos taisyklių, prologas pradedamas fraze, kurioje dvigubu kreipiniu išreiškiama pagarba adresatui, pabrėžiant jo visuomeninę svarbą, autoriaus kuklus prisistatymas ir netiesiogiai apibrėžiamas ordino moralinės elgsenos idealas: „Hugonui, Kristaus kariui ir Kristaus Kariaunos Magistrui, Bernardas, žinomas tik kaip Klervo abatas, jam linki vesti teisingą kovą už gerį.“¹⁵ Kreipdamasis į Tamplierių ordino magistrą vardu, Bernardas Klervietis nori parodyti nuoširdžius tarpusavio santykius, siekia, kad traktatas būtų įtaigesis skaitytojui. Antrajame sakinyje, siekdamas dar didesnio įtikinamumo, autorius pakartoja kreipimąsi į adresatą vardu, pridėdamas epiteta *mano brangusis Hugonai*. Oficialiai šis tekstas traktuojamas kaip Bernardo Klerviečio atsakymas į Tamplierių ordino įkūrėjo Hugono Pajensiečio laišką. Šiame laiške buvo prašoma pateikti riteriui reikalavimus ir užduotis, todėl traktate reiškiamas mintis įgyja epistolinio žanro bruožų. Iš pradžių, kukliai save pristatęs ir pagerbęs adresatą, Bernardas Klervietis, norėdamas sukelti pasitikėjimą autoriumi, prologe netiesiogiai perteikia savo asmeniui

pagiriamuosius magistro žodžius: „Jūs teigiate, kad jeigu man neleidžiama laikyti rankoje ietį, tai kraštutiniu atveju aš galėčiau į priešą-tironą nukreipti savo plunksną, ir tai būtų greičiau moralinė, o ne materialinė pagalba, kuri Jums labai pasitarnautų.“¹⁶ Prologo pabaigoje, kaip ir pridera epistoliniam etiketui, autorius apgailestauja, kad jeigu jo darbas pasirodys kam nors menku ir nepateisins lūkesčių, tai vis dėlto jis pats bus patenkintas savimi, nes padarė visa, ką leido jo jėgos¹⁷.

Pirmajame traktato skyriuje akcentuojama, kad Tamplierių ordino kova su blogiu nukreipta dviem kryptimis: naikinamas blogio žemiškasis pavidalas ir tramdoma jo demoniškoji prigimtis. Ši kova pateikiama kaip naujosios riterystės programa: „Jeigu kas nors tvirtai kūnu atlaikys priešą, pasitikėdamas vien kūniškos tvirtovės sėkme, vargiai ar aš tai pastebėsiu, nes tokių pavyzdžių yra daugybė. Panašiai, kai kas nors vien tik dvasinėmis jėgomis kovoja su demonais ir ydomis, – tame taip pat nėra nieko nuostabaus, nors ir pagirtina, kadangi pasaulyje yra daug vienuolių. Bet, kai matai žmogų, vyriškai apsijuosusį diržu su šiais abejais kardais, tai neatsiras nė vieno, kuris neįvardytų to kaip pagarbos verto visokeriopo nusistebėjimo, tuo labiau, kad anksčiau to nebuvo. Tai iš tiesų bebaimis riteris, apsišarvavęs iš visų pusių, kadangi jo siela apsaugota tikėjimo šarvais, o kūnas – plieno šarvais. Taip dvigubai apsišarvavęs, jis nebijo nei demono, nei žmogaus.“¹⁸

Pasak Bernardo Klerviečio, priklausyti naujam riterių ordinui visų pirma reiškė laikytis *Garbės Kodekso* ir propa-

guoti riteriškas dorybes, kad būtų galima vykdyti tamplieriaus misiją – kovoti už gėrį ir tiesą. Suvienijęs riterio ir vienuolio idealus, Klervo abatas tvirtino, kad Kristaus riteris gali žudyti piktadarį ir garsinti teisiuosius, nes „jei jis užmuša darantį blogį, tai jis ne žmogžudys, bet, jei taip galima sakyti, blogio žudikas“¹⁹. Traktate tokiais samprotavimais buvo garsinami tamplierių žygiai, kurie įtvirtino krikščionybę, gynė ją nuo išorinių priešų, ypač nuo islamo išpažinėjų. Toks požiūris į Kryžiaus žygius įteisino šventojo karo sąvoką ir skatino ginkluotą kovą už krikščionybę. Bernardas Klervietis Kryžiaus žygius inspiravo Jėzaus žodžiais: „Jei kas nori eiti paskui mane, teišsižada pats savęs, tepasiima savo kryžių ir teseka manimi“ (Mt 16, 24). Šie žygiai riteriams asocijavosi su Kristaus kančia už tikėjimą, todėl jis kvietė jaunuolius stoti į Tamplierių ordiną, kurį apibūdino kaip kelį į asmens šventumą ir išganymą. Evangelija Bernardas Klervietis siekė įtvirtinti bendražmogiškas vertybes ir jų pagrindu telkti religinį sąjūdį, kuris peraugo į Kryžiaus žygius.

Bernardo Klerviečio šlovė plito labai greitai, jis „tapo įtakingiausiu žmogumi Europoje ir turėjo didžiulį Dievo vardu kalbančio pranašo autoritetą“²⁰, nes „jo be galo idėmiai klausėsi popiežiai, imperatorius, karaliai, didikai, Bažnyčios ir pasauliečių susirinkimai“²¹. Vykstant politinėms intrigoms dėl popiežių rinkimų ir krikščionių susiskaldymo į priešingas stovyklas, Bernardas Klervietis pasiekė, kad 1130 m. popiežiumi būtų išrinktas Inocentas II. Naujai išrinktas popiežius sušaukė Laterano II Susirinkimą (1139 m.), kuris įgyvendino Bernar-

do Klerviečio skelbiamas idėjas: „Kas pabūgtų pavadinti gyvenimą, laikantis celibato, dangišku ir angelišku? Ir kodėl neturėtumėte jau dabar būti panašūs į angelus kaip išrinktieji po prisikėlimo, jei taip pat kaip ir jie nepažįstate vedybinių lovų? Ak, mano broliai, rūpestingai saugokite [...] gyvenimo šventumą, kuris daro jus panašius į šventuosius ir atveda į Dievo namus.“²² Po šio Susirinkimo buvo panaikintos vyskupų, kunigų, diakonų bei vienuolių santuokos.

Bernardo Klerviečio religinė, socialinė ir diplomatinė veikla stiprino cistersų ordino galias, užtikridama jam Šventojo Sosto paramą ir globą. Popiežiumi išrinkus cistersų ordino vienuolį Eugenijų III, dar labiau išaugo Bernardo Klerviečio politinė įtaka, jis „buvo nevainikuotas Europos valdovas, autoritetingai pamokydavo ir karalius, ir patį popiežių, valdingai kišosi į visus reikalus, kurie, jo nuomone, buvo susiję su Bažnyčia“²³. Papatrašytas popiežiaus Eugenijaus III paruošti tolimesnes gaires Bažnyčios reformai, jis parašė traktatą *Apie svarstymus (De consideratione)*. Traktato pagrindinė idėja yra ta, kad Bažnyčios reformą reikia pradėti nuo Bažnyčios vadovybės. Aukšti hierarchai turi išsiugdyti pasišventimo dorybę, kurios šerdis – pamaldumas, meditacija ir mąstymas. Traktate Bažnyčios tarnai perspėjimi dėl *aistros valdyti (libido dominandi)*, teigiant, kad popiežius nėra galingojo Konstantino, bet tik vargšo Petro įpėdinis.

Pagausėjus ginčų tarp Šventojo Sosto ir pasaulietinių valdovų, cistersų ordinui dažnai tekdavo atlikti diplomatų ir taikdarių funkcijas. Bernardas Klervietis tvirtino, kad politiškai susiskaldžiu-

sią Europą gali suvienyti tik popiežiaus valdžia, nes „Kristaus Kryžius galingesnis už Pasmėnulį“²⁴. Pasiūstas į Vokietiją, jis sėkmingai įvykdė popiežiaus skirtą misiją, įteikdamas imperatoriui Konradui III ir jo sūnėnui Frydrichui Raudonbarzdžiui (Barbarosa) piligrimų kryžių ir palaiminimą vadovauti Kryžiaus žygiui į Damaską. Kryžiaus žygis baigėsi nesėkme, todėl imta abejoti ir Bernardo Klerviečio pranašavimo galia, jo gebėjimu kalbėti Dievo vardu, nes jis skelbė šio žygio pergalę. Norėdamas pateisinti save, Bernardas Klervietis rėmėsi

Šventuoju Raštu, teigdamas, kad ir Mozėi buvo neleista įvykdyti savo pažadų ir įvesti į pažadėtąją žemę izraelitų tautą, nes ji savo nuodėmėmis užrūstino Dievą. Taip ir Kryžiaus žygio nesėkme, pasak jo, nulėmė kryžievių disciplinos stoka, intrigos, gobšumas ir išdavystės.

Kryžiaus žygio pralaimėjimas, popiežiaus ir pasaulietinės valdžios politika, plintančios erezijos ir atskalūniški sąjūdžiai keitė Vakarų Europos veidą. Visa tai sukretė ambicingą mistiką Bernardą Klervietį ir pareikalavo iš jo nemaža fizinių ir dvasinių jėgų.

MISTIKO IR DIALEKTIKO KONFLIKTAS

Bernardo Klerviečio mistika buvo priešinga to meto dialektikos užmojams, todėl, naudodamasis Bažnyčios autoritetu, jis griežtai kovojo su dialektikais, kurie racionalizavo teologiją. Vienas iš jų buvo dialektikas Petras Abelaras, kuris tiesą ir protą laikė teologinėmis kategorijomis, o tai, pasak Bernardo Klerviečio, būtų Dievo galybės ribojimas. Abelaro ir jo šalininkų dialektinis metodas, taikomas teologijoje, grindė racionalistinę scholastiką, nustelbdamas ekskliuzyvinę mistiką.

Cistersų šv. Teodoro vienuolyno abatas Vilhelmas, pasipiktinęs Abelaro dialektika, parašo smerkiantį laišką, kurį adresuoja Šartro vyskupui Žofrua ir Klervo vienuolyno abatui Bernardui, teigdamas, kad *Abelaro naujovės* esančios labai pavojingomis krikščionybei²⁵. Abelaras laiške apibūdinamas kaip didžiausias piktadarys, kuris į Šventąjį Raštą „žiūri taip, kaip į dialektiką“²⁶ ir skelbia tik savo paties išsigalvojimus.

Abatas Vilhelmas dalyvavo 1120 metais surengtame Suasono Susirinkime, kuriame buvo pasmerktas Abelaro traktatas *Apie Trejybę*. Pasinaudodamas šiuo pasmerkimu abatas prieš Abelarą sukursto Bernardą Klervietį, kuris nepripažino kompromisų ir buvo teokratijos ideologas. Aistros peraugo į konfliktą, kuris išgarsėjo kaip laisvos minties kova su racionalų mąstymą atmetančiu misticizmu. XIX a. šis konfliktas buvo prilyginamas Švietimo kovai su obskurantizmu.

Abu priešininkai buvo susikivirčiję jau anksčiau. Dar lankydamasis Parakleto vienuolyne, Bernardas Klervietis puikiai įvertino abatės Eloyzos, buvusios Abelaro žmonos, veiklą vienuolyne, bet gana griežtai pasmerkė už tai, kad maldoje *Tėve mūsų* seserys žodžius „viršsubstancinė duona“ pakeitė posakiu „kasdienė duona“. Šio pakeitimo iniciatorius Abelaras parašė Bernardui Klerviečiui laišką, kuriame teisingai nau-

jąjį posakį. Nors laiške buvo pagarbiai rašoma, kad Parakleto seserys, šv. Bernardo pamokymais yra sustiprintos tikėjime ir laiko jį „greičiau angelu nei žmogumi“, vis dėlto jis nesutiko su šiuo pakeitimu. Parakleto vienuolyno seserys turėjo atsisakyti Abelaro įvesto maldos pakeitimo.

Gavęs smerkiantį abato Vilhelmo laišką, Klervo abatas kurį laiką mąstė, o paskui kreipėsi į Abelarą prašydamas pas jį atvykti. Abelaras sutiko, tačiau vėliau atsisakė vizito pas Bernardą Klervietį ir paprašė Senso arkivyskupo surengti jam viešą diskusiją su abatu per Sekmines (1140 m.), kuomet, išstant relikvijas, turėjo dalyvauti Senso ir Reimso provincijų vyskupai. Manoma, kad privataus susitikimo su Klervo abatu atsisakymo iniciatoriumi buvo Abelaro mokinys Brešos premonstrantų vienuolyno abatas Arno Brešietis. Jis 1139 m. buvo išvarytas iš Italijos už tai, kad palaikė prieš vyskupą sukilusią komuną ir, radęs prieglobstį Paryžiuje, paskatino Abelarą nepriimti Bernardo Klerviečio kvietimo. Tenka pastebėti, jog Bernardas Klervietis nesutiko dalyvauti dialektiniame mūšyje, kuriame, ko gero, būtų pralaimėjęs, turint omeny Abelaro patirtį tokiose diskusijose.

Kadangi Bernardas Klervietis siekė, kad Abelaras būtų pasmerktas, parašė apie jį kritiškų laiškų popiežiui Inocentui III ir keletui kardinolų. Žinodamas, kad Abelaras turi šalininkų ir užtarėjų popiežiaus kurijoje, ir bijodamas, kad kreipęsis į Romą, jo priešininkas gali būti išteisintas, Bernardas Klervietis rašė, kad *Petras Abelaras yra katalikų tikėjimo persekiotojas ir Kristaus kryžiaus priešas.*

1140 m. Sekminių dieną Abelaras buvo iškvieistas į Senso Susirinkimą, į kurį atvyko su keletu savo mokinių. Jis tikėjosi viešo disputo su Bernardu Klerviečiu, tačiau jo laukė ne disputas, o teismo procesas. Į Susirinkimą atvyko daugelis Prancūzijos vyskupų, karalius Liudvikas VII, būrys teologų ir Bernardas Klervietis juos įtikino Abelaro kaltumu. Kai tik pasirodė Abelaras, jam buvo įteiktos Šv. Teodoro vienuolyno abato Vilhelmo ir Bernardo Klerviečio surinktos iš jo darbų eretiškos tezės:

1. *Tėvas yra absoliuti galybė, Sūnus – tam tikra galybė, o Šventoji Dvasia visai nėra galybė.*
2. *Šventoji Dvasia nėra Tėvo ir Sūnaus substancija.*
3. *Šventoji Dvasia yra pasaulio siela.*
4. *Kristus neišikūnijo tam, kad išvaduotų mus iš nuodėmės jungo.*
5. *Nei Kristus kaip Dievas ir žmogus, nei tas asmuo, kuris yra Kristus, nėra vienas iš Šventosios Trejybės asmenų.*
6. *Bet kokiam gėriui sukurti užtenka laisvos valios pastangų.*
7. *Dievas gali įvykdyti ar neįvykdyti tik tai, ką įvykdo ar neįvykdo, ir tik tokiu metu ir tokiu būdu, kaip tai daro, ir niekaip kitaip.*
8. *Dievas neprivalo ir negali sukliudyti blogiui.*
9. *Adomas mums perdavė ne savo nuodėmę, o tik bausmę už savo nuodėmę.*
10. *Tie, kurie nukryžiuo Kristų, nežinodami, ką daro, nenusidėjo, ir joks poelgis, padarytas dėl nežinojimo, negali būti laikomas nuodėme.*
11. *Kristuje nebuvo Dievo baimės dvasios.*
12. *Galia atleisti ir pasmerkti buvo suteikta tik apaštalams, o ne jų įpėdinams.*
13. *Išoriniai veiksmai nepadaro žmogaus nei geresnio, nei blogesnio.*
14. *Tėvui, kuris iš niekur nekyla, tiesiogiai ar tam tikru būdu priklauso veikimas, bet ne išmintis ir gerumas.*
15. *Sūnaus baimės nebus būsimajame gyvenime.*

16. *Demonas skatina blogiui, veikdamas per akmenis ir augalus.*
17. *Atėjimas pasaulio pabaigoje gali būti priskiriamas Tėvui.*
18. *Pati Kristaus siela nenužengė į pragarą: ji tik įsiskverbė savo galia.*
19. *Nei išorinis veiksmas, nei šio veiksmo troškimas, nei geidulingumas ar jo sukeltas malonumas, patys savaime nėra nuodėmė, ir mes neprivalome slopinti šio malonumo²⁷.*

Reikia pastebėti, kad ne visi iš šių teiginių atitinka Abelaro išsakytas mintis, nes daugelis iš jų buvo iškraipyti. Teiginių formuluotes ir jų pateikimą Bernardas Klervietis buvo gerai apmąstęs, nes tikėjosi iš teologijos išstumti dialektiką. Abelaras, supratęs šį sumanymą ir išankstinį nuosprendį, atsisakė kalbėti, pareikšdamas, kad kreipsis į popiežių. Bernardas Klervietis, bijodamas, kad Romos kurija neišteisintų Abelaro, paprašė vyskupų parašyti laišką popiežiui ir jame nušviesti, kas įvyko. Be to, laiške buvo prašoma pasmerkti Abelaro eretiškas tezes ir nubausti patį eretiką. Kad nulemtų popiežiaus sprendimą, Bernardas Klervietis asmeniškai parašė laišką, kuriame dramatiškai nupiešė susiklosčiusią situaciją. Laiške jis akcenta-

vo Abelaro ir Arno Brešiečio sąjungą, nes būtent Inocentas III išvijojė Arno Brešietį iš Italijos. Tikslas buvo pasiektas: popiežius pasmerkė Abelaro tezes ir sudegino jo knygas šv. Petro katedroje. Tačiau Abelaro šalininkai Romos kurijoje išsaugojo jo knygu, kurios po pasmerkimo tapo dar populiareesnės.

Tuo metu Abelaras, nieko nežinodamas apie Bernardo Klerviečio intrigas, jau buvo pakeliui į Romą, kur tikėjosi galėsiąs apginti savo teologiją. Netoli Lijono jis sužinojo apie pasmerkimą, nuvyko į Kliuni vienuolyną, kurio abatu buvo jo geras draugas Petras Garbingasis.

Kliuni vienuolyne Abelaras, jau būdamas senas, patyręs pralaimėjimą, išsekęs nuo kovos ir kenčiantis nuo ligos, pagaliau rado ramybę. Petras Garbingasis, Sito abatui tarpininkaujant, susitarė dėl Bernardo Klerviečio ir Abelaro susitikimo, kuris pasibaigė jei ne susitikimu, tai bent jau nesutarimų užglaištymu. Po šio susitikimo popiežiui buvo parašytas prašymas dėl sankcijų Abalarui panaikinimo. Buvo susitarta, kad Abelaras likusį gyvenimą praleis Kliuni vienuolyne.

IŠVADOS

1. Bernardas Klervietis, kaip ekskliuzyvinio misticizmo pradininkas, savo doktriną grindė tuo, kad tikėjimas ir kontempliacija yra antgamtiniai gebėjimai, kurių dėka žmogus skatinamas suvokti galutinę tikrovę kaip geidžiamąjį tikslą. Bernardas Klervietis misticizmo teoriją sustiprino intelektualiniais pradais, kuriuos žmogus pelno per Dievo malonę nuolankumu ir meile. Toks mistinis pažinimas artėja prie ekstazės, kuomet protas, žvelgdamas į Kūrėją, pamiršta save ir žmogaus siela vienijasi su Dievu.
2. Traktate *Apologija* Bernardas Klervietis atskleidžia vienuolio psichologinę būseną, kuri vienija moralinės darnos ir metafizinio grožio sąsajas, per ku-

- rias skleidžiasi nenykstantis vidinis grožis ir bendrumo su dieviškumu pojūtis. Mistinės realybės pajauta tampa nesuderinama su žemiškais malonumais ir kūniškais džiaugsmiais.
3. Traktate *Pagyrimas naujamajai riterijai* Bernardas Klervietis pateikia riterystės *Garbės Kodekso* ir riteriškų dorybių programą, kuria siekiama, suvienijus riterio ir vienuolio idealus, ginti

krikščionybę bei kovoti už gėrį ir tiesą. Riterystės idėja pateikiama kaip Kristaus kančia už tikėjimą.

4. Bernardo Klerviečio konfliktas su Petru Abelaru atspindėjo to laikotarpio gnoseologinį mistikos ir scholastikos nesuderinamumą. Dialektinis metodas teologijoje grindė racionalistinę scholastiką, nustelbdamas ekskliuzivinę mistiką.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Juozas Eretas. *Kultūra, mokslas, religija*. – Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2006, p. 148.
- ² Johan Huizinga. *Viduramžių ruduo*. – Vilnius: Amžius, 1996, p. 336.
- ³ Juan Martin Velasco. *Įvadas į religijos fenomenologiją*. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 2003, p. 202.
- ⁴ Josef Lenzenweger, Peter Stockmeier, Karl Amon, Rudolf Zinnhobler. *Katalikų Bažnyčios istorija*. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996, d. 1, p. 312.
- ⁵ Žr.: S. Bernardi Abbatis. *Apologia ad Guillelmum Sancti-Theoderici Abbatem* // *Opera omnia*. Ed. Migne, Patrologiae cursus completus: Series latina, t. 182, Paris, 1879, p. 893–918.
- ⁶ Josef Lenzenweger, Peter Stockmeier, Karl Amon, Rudolf Zinnhobler. *Katalikų Bažnyčios istorija*. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996, d. 1, p. 313.
- ⁷ S. Bernardi Abbatis. *Apologia ad Guillelmum Sancti-Theoderici Abbatem* [cap V] // *Opera omnia*. Ed. Migne, Patrologiae cursus completus, Series latina, t. 182, Paris, 1879, p. 904.
- ⁸ Žr. ten pat.
- ⁹ S. Bernardi Abbatis. *Apologia ad Guillelmum Sancti-Theoderici Abbatem* [cap XII], p. 914.
- ¹⁰ Erwin Panofsky. *Prasmė vizualiniuose menuose*. – Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 138.
- ¹¹ Umberto Eco. *Menas ir grožis viduramžių estetikoje*. – Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 18.
- ¹² S. Bernardi Abbatis. *Apologia ad Guillelmum Sancti-Theoderici Abbatem* [cap XII], p. 916.
- ¹³ Žr. ten pat, p. 915.
- ¹⁴ Augustas Francenas. *Trumpa Bažnyčios istorija*. – Vilnius: Ardor, 2004, p. 169.
- ¹⁵ S. Bernardi Abbatis. *De Laude Novae Militiae ad Milites Templi. Liber* [Prologus] // *Opera omnia*. Ed. Migne, Patrologiae cursus completus, Series latina, t. 182, Paris, 1879, p. 921.
- ¹⁶ Ten pat.
- ¹⁷ Žr. ten pat.
- ¹⁸ Ten pat [cap. I], p. 921–922.
- ¹⁹ Ten pat, p. 924.
- ²⁰ Jerzy Kłoczowski. *Krikščionių bendruomenės besikuriančioje Europoje*, p. 183.
- ²¹ Ten pat.
- ²² Ten pat, p. 121.
- ²³ Leonas Karsavinas. *Europos kultūros istorija*. – Vilnius: Vaga, 1994, t. 3, p. 391.
- ²⁴ Ten pat, p. 400.
- ²⁵ Žr.: Michael T. Clanchy. *Abélard*. – Paris: Flammarion, 2000, p. 361.
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ C. J. Mews. The Lists of Heresies Imputed to Peter Abelard. // *Revue bénédictine*, N. 95, 1985, p. 73–105.